

BEVEZETŐ
A FORDULAT
21. SZÁMÁHOZ

Mind a közbeszédben, mind a társadalomtudományos szakirodalomban sokan és sokféleképpen beszélnek az 1989 környékén lezajlott kelet-európai folyamatokról, a Szovjetunió széteséséről, a hidegháború – egyesek szerint a „történelem” – végéről. Különösen így van ez 1989 25. évfordulóján, néhány évvel a 2008-as globális pénzügyi válság kibontakozása után. A *Fordulat* szerkesztői jelen lapszámmal ehhez a vitához szeretnének hozzájárulni. Úgy véljük, hogy a rendszerváltással kapcsolatos jól ismert elbeszélések újraértékelése, kritikai átgondolása elengedhetetlen ahhoz, hogy megértsük napjaink társadalmi, gazdasági és politikai folyamatait.

A korábbi lapszámok szerkesztésekor többször együttműködtünk már társszerkesztőkkel, akik általában egy-egy blokk erejéig kapcsolódtak be a munkánkba. Olyan azonban még nem volt, hogy egy teljes lapszám koncepcióját egy társadalomtudományos műhely tervezze meg. Jelen lapszámban a Helyzet Műhely kétéves kollektív kutatómunkájának a rendszerváltáshoz kapcsolódó részeit publikáljuk néhány ezt szervesen kiegészítő fordítás kíséretében. A Helyzet Műhely (HM) 2011-ben alakult a Társadalomelméleti Kollégium (TEK) volt tagjaiból és az AnBlokki folyóirat néhány korábbi szerkesztőjéből, valamint más, kritikai társadalomtudományokkal foglalkozó egyetemistából és fiatal kutatóból, azzal a céllal, hogy a magyar és a kelet-európai *helyzetet* a kapitalizmus globális történetébe ágyazva értelmezze. 2011 óta a HM több nyilvános előadást és filmklubot szervezett, majd 2012-től rendszeresen olvasóköroket tartott. Az első, a rendszerváltás kortárs kritikai irodalmát feldolgozó olvasóköro óta a szocializmus és a poszt-szocializmus időszaka végig kiemelt fontosságú volt a HM számára: az elmúlt időszak kollektív munkája során új szempontok és kérdések merültek fel 1989 jelentőségéről, melyeket jelen lapszámmal próbálunk szélesebb nyilvánosság elé tárni.

A magyar társadalmi, gazdasági, politikai folyamatok és ideológiai változások a globális folyamatokba ágyazottak, a hierarchikusan szerveződő globális hatalmi viszonyoktól függőek. Így ha a globális strukturális változások dinamikáit a jól ismert magyarországi folyamatokkal összefüggésben kezeljük, akkor látványossá válik, hogy a sokszor magyar sajátosságokként kezelt társadalmi viszonyok jelentős mértékben kötődnek a globális folyamatokhoz és az azokban bekövetkező változásokhoz. Ha ebből az elméleti keretből akár a „felzárkózás” mítoszát, akár a procedurális demokrácia és a jogállam kereteiről szóló diskurzust, akár a piaci liberalizálás és protekcionista iparfejlesztés több évszázados vitáját elemezzük, arra lehetünk figyelmesek, hogy nagyon fontos strukturális folyamatok elsikkadnak, míg bizonyos szempontok valós súlyuknál nagyobb szerepet kapnak a hatalmi küzdelmekben – és az ezekkel összefüggő társadalomtudományos nyilvánosságban – alkalmazott diskurzusokban és narratívákban. A Helyzet Műhely által vizsgált keretrendszert és annak magyarországi alkalmazását Éber Márk Áron, Gagy Ágnes, Gerőcs Tamás, Jelinek Csaba és Pinkasz András közös tanulmányán keresztül mutatja be a *Fordulat*.

A HM számára kiemelten fontos jelenség a szocializmus és az újkapitalizmus társadalom- és gazdaságtörténetének értelmezésében az eladósodás folyamata. A globális hierarchiában tipikusan függő – félperifériás – helyzetben lévő kelet-európai országokban a kapitalista világrendszerbe történő betagozódás óta az eladósodás hullámai olyan folyamatokat indukáltak, amelyek rejtetten nagy hatással voltak az egyes országok látszólag ettől független folyamatainak mozgásterére és irányára. Éber Márk Áron recenziója két nemrég megjelent kötetéről részletesen bemutatja, hogy a magyarországi eladósodás milyen tágabb strukturális folyamatokba ágyazódik be, és milyen hatásai voltak az eladósodásnak a mindenkori magyar politikákra, a nyugat „utolérése” narratíváira.

Böröcz József egy rövid, magyarra fordított tanulmányában az „utolérés” mítoszt nemcsak az adósság szempontjából, hanem tágabb makrogazdasági perspektívában elemzi, külön kiemelve a neoliberais politikák által meghatározott Európai Unió szerepét. Johanna Bockman és Gil Eyal sokat idézett cikkükben éppen ennek a neoliberais politikának a gyökerét keresik: az általános vélekedéssel szemben, miszerint a nyugaton „feltalált” neoliberalizmust 1989 után exportálták keletre, a szerzők rámutatnak arra, hogy a neoliberalizmus a keleti és nyugati kutatók évtizedek óta tartó együttműködése és párbeszéde során alakult ki, nem függetlenül az ebben az időben csúcspontú világszintű strukturális változásoktól.

Bár ez a világszintű strukturális fordulat – amelyet az utóbbi években neoliberais fordulatként emleget a szakirodalom – egyre jobban dokumentált a nyugati centrumországok esetében, a kelet-európai volt államszocialista országokról szóló elemzésekben sokkal kisebb súlyt kap, mint mondjuk a rendszerváltás vizsgálata. Három írás közlésével szeretnénk rávilágítani arra, hogy a globális neoliberais fordulat Magyarországon is befolyásolta a tudás- és közpolitika-termelés legkülönbözőbb szféráit. Gagy Ágnes Pénzügykutatási Intézetéről – és az ezen belüli kritikai és monetarista szemléletű kutatósokról – szóló esettanulmánya, Gagy Ágnes és Éber Márk Áron a szociológiai mezőről, azon belül a társadalomszerkezettel foglalkozó kutatásokról írt cikke, illetve Nagy Kristóf elemzése a Soros Alapítvány művészetfinanszírozó tevékenységéről a nyolcvanas évek második felében mind jól példázzák, hogy a legkülönbözőbb intézményi keretek között már 1989 előtt letapinthatók az 1970-es évek globális strukturális változásainak következményei Magyarországon.

A lapszám utolsó három cikke a korábbiakban vázolt strukturális változásokat az ezekkel interakcióban lévő ideológiai, identitáspolitikai folyamatokhoz köti. Gil Eyal a cseh disszidensek és a monetarista közgazdászok rendszerváltás körüli szövetségét elemzi, Gille Zsuzsa a magyarországi szélsőjobb előretörését köti össze az Európai Unión belüli újraelosztási és elismeréspolitikákkal, Gagy Ágnes pedig a Kádár-rendszer ellenzéki csoportjainak ideológiatörténetén keresztül mutatja meg, hogy hogyan jutottunk el a

rendszerváltást követő demokratikus antipopulizmus és az antidemokratikus populizmus szembenállásáig.

Jelen lapszám egy generációnyi távolságból arra tesz kísérletet, hogy a rendszerváltás kritikai átértelmezésén keresztül új szempontokra világítson rá. A szemléletváltás időszerűségét valószínűleg nem kell hosszan bizonygatni: a globális világgazdasági válság és a(z ettől nem független) 2010-es magyar politikai fordulat bizonyítja, hogy a „kapitalizmusba történő átmenet” rendszerváltáskori ígéretének nem lehet eleget tenni.

Jelinek Csaba és Pinkasz András
a *Fordulat* szerkesztői és a Helyzet Műhely tagjai